

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова</i> TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR	14-22
<i>Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich</i> DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023)	23-34
<i>Бобожонова Феруза Хаятовна</i> СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚҲЙИ ВА ҲРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ	35-40
<i>Halimov Tal'at</i> XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA)	41-45
<i>Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich</i> ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI	46-54
<i>Tilavova Shahnoza Salohitdinovna</i> MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR	55-59
<i>Жайнаров Обиджон Ҳамид ӯғли</i> XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ҲЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ҲЗГАРИШЛАР (ФАРФОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА).....	60-64
<i>Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li</i> NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024)	65-73
<i>Umarov Baxtishod</i> SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA)..	74-79
<i>Йўлдошев Салимжон Валиевич</i> ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ҲЙИНЛАРИ	80-85
<i>Askarov Azimjon Odiljon o'g'li</i> O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI	86-91
<i>Eshchanov Hurmat Matnazarovich</i> O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI.....	92-95
<i>Azamatova Gulmira Bayirbekovna</i> O'ZEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOYIYQTSODIY	

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> “ETNOS”, “MILLAT” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNIFALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDASINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Xasanov Zafar Baxtiyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
МАСАЛАЛАРИ 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

- Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich*
O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY
TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH 632-640
- Юлдошев Рустам Дилшод угли*
РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ
ПРОЦЕССЕ 641-645
- Razzakov Baxrom Abdug'afurovich*
BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH:
INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI
O'RGANISHGA MISOLIDA..... 646-650
- Salimova Shahlo Sayfulloyevna*
TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI 651-656
- Kuchkarova Arofathon*
MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
(GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA) 657-661
- Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna*
YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA
INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI 662-669
- Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li*
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH
ISTIQBOLLARI 670-675
- Saidova Surayyo Yarqulovna*
NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH
TAMOYILLARI 676-686
- Djalolov Furqat Fattohovich*
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH
VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI 687-691
- Niyazova Minara Baxramovna*
TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI..... 692-697
- Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li*
OLIY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING
PEDAGOGIK JIHATLARI 698-702
- Boboyeva Zarifa Jahonqulovna*
SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI..... 703-708
- O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich*
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI..... 709-713
- Muxtshamova Parvina Zahitovna*
ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH 714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

SOME ISSUES OF DETERMINING THE LEGAL STATUS OF SCIENTIFIC WORKERS

Aslonova Laylo Olimovna

Lecturer of Constitutional Law department of Tashkent State university of law

Abstract. The article examines the issues of the legal status of scientists in the Republic of Uzbekistan and in some foreign countries, classifies the categories of scientists and highlights the main aspects of their legal status, and identifies some problems of their legal status. Particular attention is paid to researchers working in educational institutions of higher education, due to the presence of additional rights and responsibilities in their status. Problems of a terminological nature are also highlighted, to eliminate which the author proposes introducing some terminological definitions into the legislation.

Key words: scientific workers, scientific and pedagogical worker, professional standard of a scientific worker, young scientist, scientist, scientific activity

ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ

Аслонова Лайло Олимовна

Тошкент давлат юридик университети Конституциявий ҳуқуқ кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикаси ва айрим хорижий мамлакатларда илмий ходимнинг ҳуқуқий мақоми масалалари кўриб чиқилган, илмий ходим тоифалари таснифланади ва уларнинг ҳуқуқий мақомининг асосий жиҳатлари ёритилган, уларнинг ҳуқуқий мақомининг айрим муаммолари аниқланган. Олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган илмий ходимларнинг мақомида қўшимча ҳуқуқ ва мажбуриятлар мавжудлиги сабабли мақолада уларга алоҳида эътибор қаратилган. Терминологик характердаги муаммолар ҳам ёритилган бўлиб, уларни бартараф этиш учун муаллиф қонунчиликка айрим терминологик таърифларни киритишни таклиф қилади.

Калит сўзлар. Илмий ходимлар, илмий-педагогик ходим, илмий ходимнинг касбий стандарти, ёш олим, олим, илмий фаолият

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N89>

Илм-фан, энг аввало, мамлакатнинг барқарор ривожланишини таъминловчи инсонлар, мутахассислар ва олимлардир. Шу боисдан ҳам, ҳозирги вақтда инсон ресурслари муаммосини ҳал қилиш айниқса долзарб масаладир, бунда аниқ ҳуқуқий мезонларни белгилаш, шу жумладан илм-фанни ҳаёт соҳаси сифатида танлаганларни ижтимоий-ҳуқуқий қўллаб-қувватлашни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади. Кадрлар салоҳияти замонавий жамиятда инвестициялар ва инновацияларни ривожлантиришнинг асосини ташкил этади.

Маълумот учун олиб қарайдиган бўлсак, 2022 йилда 75 та муассасаларда, жумладан 70 та олий таълим муассасаси ва вазирлик тизимидаги 5 та илмий

ташкilotларида докторантура фаолияти йўлга қўйилган. 2022 йилда олий таълим муассасаларида 5 281 нафар докторант (4 964 нафар таянч докторант – PhD, 317 нафар докторант – DSc) ва 650 нафар стажёр-тадқиқотчилар илмий-тадқиқот фаолияти билан шуғулланмоқда.

2021 йилда республикадаги олий таълим муассасаларида жами 1765 та докторлик диссертация ҳимоялари бўлди. Жумладан, 1521 та фалсафа доктори (PhD), 244 та фан доктори (DSc) илмий даражалари бўйича диссертациялар ҳимоя қилинган.

2021 йилда 10 нафар илмий даражали профессор-ўқитувчига нисбатан ҳимоя кўрсаткичи республика олий таълим муассасаларида ўртача 1,7 нафарни ташкил этади. Ушбу кўрсаткич бўйича 14 та олий таълим муассасаси 2 нафардан юқори натижага эришган.

Умуман олганда, Ўзбекистонда умуман олганда илм-фанни ривожлантириш, мамлакатлар илмий фаолият билан шуғулланувчи олимлар, тадқиқотчиларни кўллаб-қувватлаш, айниқса ёш олимлар учун илмни янада жозибador қилиш, янги инновацияларни кашф этиш борасидаги ғояларни кўллаб-қувватлашга қаратилган қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинмоқда.

Шу билан бирга, тадқиқотчининг ҳуқуқий мақоми, унинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ва унга берилган имтиёзлар бир қатор қонун ҳужжатларида ўз аксини топган.

ЮНЕСКОнинг “Илмий-тадқиқот ходимлари мақоми тўғрисида”ги Тавсияларни (1974)ни кўрадиган бўлсак [12], унда “мақом” тушунчасига батафсил таъриф берилганлигини кўришимиз мумкин. Хусусан, ушбу Тавсияларнинг I бўлими (d) бандига мувофиқ, “мақом” сўзи илмий ходимларга нисбатан қўлланилганда, биринчидан, уларнинг ишига хос бўлган вазифалар ва мажбуриятларни баҳолаш даражаси ва ушбу вазифалар ва мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ ваколатлар, иккинчидан, улар ўз вазифаларини бажаришда фойдаланадиган ҳуқуқлар, меҳнат шароитлари, моддий ва маънавий ёрдамдан дарак берадиган жамиятда уларнинг ўрни ва уларга қилинган ғамхўрликни англатади. Шу билан бирга, ҳуқуқий мақом — Тавсияга мувофиқ — ҳуқуқ ва эркинликларни, шунингдек бурч ва мажбуриятларни (асосан ахлоқий) ўз ичига олади. Шуниси қизиқки, Тавсияноманинг кўрсатилган бандида биринчи навбатда илмий ходимларнинг ишига хос бўлган мажбуриятлар ва жавобгарлик, ваколатлари ҳақида, шундан кейингина улар фойдаланадиган ҳуқуқлар, меҳнат шароитлари, моддий ёрдам ва маънавий ёрдам ҳақида сўз юритилган.

Яна бир ҳужжат, МДХ давлатлари Парламентараро ассамблея аъзо давлатларнинг 31 пленар мажлисида қабул қилинган “Олим ва илмий ходимнинг ҳуқуқий мақоми тўғрисида”ги Модель қонуннинг 3 моддаси 2 қисмида келтирилишича, олимнинг мақоми, хусусан, олимлар ва илмий ходимларнинг танлаган билим соҳасидаги касбий фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқи ва шартлари ушбу Қонун, давлатларнинг амалдаги қонун ҳужжатлари, шунингдек, олим аъзоси бўлган профессионал илмий жамият уставининг шартлари билан белгиланади. Кўриниб турибдики, Модель қонун олимларнинг мақомини тартибга солувчи ҳужжатлар рўйхатида биринчи ўринда қайд этилганига қарамай, бу унинг юқори юридик кучга эга эканлигини англатмайди.

Модел қонунда иккинчи пағонада давлатларнинг амалдаги қонунлари турибди. Ўзбекистонда илм-фан ва илмий фаолият соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи

“Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги Қонунда илмий фаолият юритувчи жисмоний ва юридик шахслар илмий фаолият субъектлари ҳисобланиши, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасидаги илмий фаолияти қонунчиликка мувофиқ амалга ошириши белгиланган. Ўзбекистон қонунчилигида, илмий фаолият юритувчи шахсларнинг тегишли фан соҳасидаги илмий даражалари (фалсафа доктори (Doctor of Philosophy (PhD)), фан доктори (Doctor of Science (DSc)) ва илмий унвонлари (профессор, доцент ва катта илмий ходим), илмий даражали кадрларни тайерлаш шакллари мавжуд бўлсада, илмий фаолият билан шуғулланувчи шахслар қонун ҳужжатларида учрайдиган “илмий ходим”, “тадқиқотчи”, “олим”, “илмий-педагог”, ёки “илмий-техник” ходим тушунчаларига қонун билан ҳам, бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан ҳам аниқ таъриф берилмаган.

Бу борадаги хорижий мамлакатлар тажрибасини олиб қарайдиган бўлсак, масалан Россия Федерациясининг “Илм-фан ва давлат илмий-техник сиёсати тўғрисида”ги Федерал қонунининг 4 моддасига мувофиқ, илмий ходим - бу зарур малакага эга бўлган ва илмий ва (ёки) илмий-техник фаолият билан профессионал равишда шуғулланувчи фуқаро. Беларус Республикаси “Илмий фаолият тўғрисида”ги қонунда ҳам худди шунга ўхшаш тушунча мавжуд бўлиб, фақат “... илмий фаолият меҳнат шартномаси асосида амалга оширилиши ...” белиланган.

Латвия Республикаси “Илмий фаолият тўғрисида”ги қонуннинг 4 моддасига мувофиқ илмий ходимлар (Research workers)га олимлар (scientists), катта илмий ходим, илмий ходим (a researcher), тадқиқот техник ходимлар (research technical staff) ва тадқиқотда иштирок этувчи ходимлар (research attending staff) белгиланган. [13] Корея қонунчилиги бу тушунчага кенгроқ таъриф берган бўлиб, Латвия қонунчилигида келтириб ўтилганларидан ташқари, тадқиқот иши билан шуғулланувчи олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари мактаб типидagi умрбод таълим муассасаларидаги ўқитувчилари ҳам киритилган. [14]

Бу борадаги назарий таърифлар қуйидагича, масалан Россиялик олим И. Н. Ананов тақлиф қилган таърифга кўра “илмий ходим мустақил илмий тадқиқот ёки илмий-педагогик иш олиб борадиган ва белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган шахс ҳисобланади” [1]. Г.И.Федкиннинг фикрига кўра, «илмий ходим — илмий тадқиқот ишларини олиб бориш учун (мустақил равишда ёки бошқа олимлар раҳбарлигида) зарур малакага эга бўлган ва бу ишни илмий-тадқиқот муассасалари ва олий ўқув юртларида, шунингдек, вазирлик ва идораларнинг конструкторлик бюрolari ва лабораторияларида илмий тадқиқот ишлари билан шуғулланувчи шахслардир.” [2]

Олимларнинг илмий фаолияти самарадорлигини ошириш соҳасидаги ташкил этиш ва бошқаришнинг алоҳида муаммолари хорижий илмий адабиётларда кўриб чиқилган. Масалан, К. Циркле тадқиқотчилар мақомида тартиб йўқлигини таъкидлайди. [3] Бир гуруҳ америкалик олимлар сиёсий ташкилот ва фан институти ўртасидаги ўзаро муносабатларни таҳлил қилиб, фанни малакали бошқариш феномени муҳим сиёсий самарага еришиш осон иш емаслигини таъкидлайдилар. [4] Бошқа бир гуруҳ олимлар асосли илмий қарорлар қабул қилиш учун fundamental ва амалий фанлар олимлари, хусусан, назарий олимлар ва муҳандислар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг аҳамиятини таҳлил қиладилар. [5]

М. А. Бочарникова таъкидлаганидек: "Тадқиқотчилар фаолиятининг ҳуқуқий тартибга солинишининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу илмий-тадқиқот ташкилотига ишга киришда уларга нисбатан қўлланиладиган талабларнинг ортишидан иборат." Аммо биз бу фикрга тўлиқ қўшилмаймиз, чунки тадқиқотчининг ҳуқуқий мақомини қонунда аниқ белгилаш орқали унинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, меҳнат муносабатларининг аниқ чегараларини белгилаш имкони мавжуд бўлади.

Юқоридаги ўрганилган манбалардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси "Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида"ги қонунга илмий ходим (тадқиқотчи) тушунчасига таъриф киритиш, ва унинг таркибига кирувчи тоифаларни белгилаш мақсадга мувофиқ. Таъриф : *Илмий ходим (тадқиқотчи) — зарур малакага эга бўлган ҳамда илмий ва (ёки) илмий-техникавий фаолият билан профессионал равишда шуғулланувчи шахс. Илмий ходимларнинг лавозимлари давлат ва нодавлат илмий-тадқиқот муассасаларида, таълим фаолиятини амалга оширувчи ташкилотларда, шунингдек илмий ва (ёки) илмий-техникавий фаолиятни амалга оширувчи бошқа ташкилотларда назарда тутилади.*

Яна бир ҳужжатда, ушбу ҳолатга бошқача ёндашув мавжуд. "Илмий ва илмий-техникавий фаолият тўғрисида"ги модел қонун (МДХ Ҳукуматлараро органи томонидан 2008 йил 25 ноябрда қабул қилинган, 31-15-сон қарори) "илмий ходим" ва "олим" тушунчаларини ажратиб кўрсатади, **бунда илмий ходим** деганда асосий иш жойида ва меҳнат шартномасига (шартномасига) мувофиқ илмий, илмий-техникавий ёки илмий-педагогик фаолият билан профессионал равишда шуғулланувчи, аттестация натижалари билан тасдиқланган тегишли малакага эга бўлган олим тушунилади. **Олим** — илмий даражага ва (ёки) илмий унвонга эга бўлган, илмий ҳамжамият томонидан тан олинган илмий тадқиқотлар ва маълум бир билим соҳасидаги илмий-техникавий натижаларни олганиш, илмий тадқиқот ва экспериментал тадқиқотлар ўтказиш мақсадида касбий илмий ёки илмий-техникавий фаолиятни амалга оширувчи жисмоний шахс (давлат фуқароси, чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс). Намунавий қонуннинг мақсади фанни ривожлантиришга кўмаклашишга қаратилган олимларнинг илмий, илмий-техникавий, илмий-педагогик ва инновацион фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ҳамда рағбатлантириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг ҳуқуқий асосларини яратишдан иборат.

Бизнинг фикримизча, олим илмий фаолиятни амалга ошираётганда илмий жамоатчилик томонидан тан олинган тадқиқот натижаларини олган, янгиликка эга бўлган ва маълум бир соҳада муҳим илмий ва (ёки) амалий аҳамиятга эга бўлган илм - фанга катта ҳисса қўшган шахс (мамлакат фуқароси, чет еллик ёки фуқаролиги бўлмаган шахс) сифатида тан олиниши мумкин. Яъни, инсон илмий фаолият субъектлари билан меҳнат ёки фуқаролик муносабатлари мавжудлигидан қатъи назар, "олим" сифатида тан олинади. Олим ҳозирги пайтда илмий фаолият билан шуғулланадими ёки ўтмишда амалга оширганми, қатъи назар, у олим мақомини йўқотмайди, чунки инсонни олим сифатида тан олишнинг ўзига хос хусусияти унинг илмий ҳамжамиятларда тан олинган илмий натижаларидир.

Дарҳақиқат, давлатнинг вазифаси илм-фан билан шуғулланувчи шахсларнинг самарали меҳнат қилиши учун зарур ижтимоий ва моддий шароитларни яратишдан иборат. XVII асрда инглиз олими Френсис Бекон шундай таъкидлаган эди: "Буюк

янгилашишга, билимларнинг тез ўсишига эришиш учун илмий муассасалар яратиш, улар учун бинолар қуриш, уларга устав ва имтиёзлар бериш, кутубхоналар йиғиш, асбоб-ускуналар олиш зарур. “Энг иқтидорли ва билимдон одамлар орасидан” олимларни танлаб олиш ва уларнинг ўқишлари учун тинч ва бўш вақтларини ўтказишлари ҳамда фойдалироқ амалий фаолиятни изламасликлари учун уларни етарлича таъминлаш зарур”. [6]

Умуман олганда, илмий ходимларнинг ҳуқуқий мақоми бир хил мас, бу бевосита илмий ходим ишлаётган ташкилотнинг ҳуқуқий шакли ва мулкчилик шаклига боғлиқ. Ва у муайян шахс (ходим) учун хулқ-атвор қоидаларини ва ҳаракатларни ҳуқуқий майдонни ташкил этувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланади.

Олимларнинг ҳуқуқий мақоми бир неча ўн йиллар ва баъзан асрлар давомида шаклланган хулқ-атвор қоидалари, иш одатлари ва иқтисодий шароитлари мавжуд бўлган кўпгина иқтисодий ривожланган мамлакатларда худди шундай тарзда белгиланади. Улар қонуний механизмлар ёки вақт ўтиши билан ишлаб чиқилган ва синовдан ўтган анъаналар орқали ўрнатилади ва сақланади. Шундай давлатлар борки, аҳолининг иқтисодий ва маданий даражаси уларга махсус қоидалар ва махсус қонунларсиз зарурий хулқ-атворга риоя қилишга имкон беради - бошқарув тузилмалари ва мамлакатда олимларнинг ижодий меҳнати ва унинг жамиятга фойдасини қадрлайдиган аҳолисининг ўзаро муносабатларининг ўзи етарли, (Германия, Франция). Ушбу модел асосан кичик давлатлар учун одатий ҳисобланади.

Бундан ташқари, хорижий мамлакатлар тадқиқотчилари учун, ҳам давлат, ҳам хусусий сектордаги университетларда фаолият юритадиган ва илмий ташкилотларда фаолият юритадиган ходимларга бўлинади. Францияда университет профессорлари ва давлат лабораторияларининг тадқиқотчилари давлат хизматчилари мақомига эга, аммо бу миллий доктринада илмий жараён ва умуман фан учун фойдали ҳолат сифатида қаралмайди (Белгия, Испания, Италия) деб ҳисоблайди. [9]

Рус олими Д. А. Бочарников илмий ходимларнинг қуйидаги мустақил тоифаларини белгилайди, уларнинг ҳар бири меҳнат шартномасини тузиш, ўзгартириш ва бекор қилиш, иш вақти ва дам олиш вақти ва иш ҳақи хусусиятларига эга: 1) Россия Фанлар Академиясининг илмий ходимлари; 2) олий ўқув юртларининг илмий ходимлари; 3) давлат илмий-тадқиқот муассасаларининг илмий ходимлари; 4) тижорат ва нотижорат юридик шахсларнинг илмий ходимлари; 5) Россия Федерацияси ҳудудида меҳнат муносабатларига кирган хорижий илмий ходимлар. [8] М.А. Бочарникова эса бу борада соддароқ ёндашувни таклиф этади: а) илмий ташкилотлар тадқиқотчилари; б) олий таълимнинг ўқув дастурлари ва қўшимча касбий дастурларни амалга ошириш учун таълим фаолияти билан шуғулланадиган ташкилотларнинг тадқиқотчилари; в) илмий ва (ёки) илмий-техник фаолият билан шуғулланадиган бошқа ташкилотларнинг тадқиқотчилари. [7]

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон қонунчилигини таҳлил қиладиган бўлсак, умуман олганда қонунда илмий ходимлар тоифаларга бўлинмаган. Аммо, қонуности ҳужжатларни таҳлил қилиш натижасида қуйидагича хулосаларга келдик: биринчидан, Ўзбекистонда аксарият илмий-тадқиқот муассасалари, вазирлик ва идоралар қошидаги илмий-тадқиқот муассасалари ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб,

вазирлик ва давлат идоралари қошидаги илмий-тадқиқот муассасалари илмий ходимлари;

Иккинчидан, аксарият илмий фаолият билан шуғулланувчи шахслар олий таълим муассасаларининг профессор ўқитувчилари ҳисобланади яъни илмий-педагогик ходимлар.

Сўнгги ўн йилликларда таълим ва фаннинг бирлашиши аниқ тенденцияга айланди. Университетлар тадқиқот марказларига айланмоқда ва "илмий тадқиқот институти" мақомига эга университетлар пайдо бўла бошлади. Масалан, 2022 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Самарқанд давлат университети фаолиятини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарорига мувофиқ, СамДУга "илмий-тадқиқот университети" мақомини бериш концепцияси қабул қилинди. Аммо бундай мақомни берилишидан қатъи назар, бугунги кунда "тирик илм-фан" асосан олий таълим муассасаларида ривожланаётгани аниқ. Ўқитувчи жуда яхши педагог бўлиши мумкин, методист бўлиши мумкин, аммо тадқиқотчи эмас, албатта агар у профессор бўлмаса. Ва бу, албатта, кўпчилик учун ўзининг илмий гипотезаларини ишлаб чиқиш, уни тарғиб қилиш, ўз илмий позициясини ҳимоя қилиш ва шогирдларни тайёрлашга ҳеч қандай тўсқинлик қилмайди. Асосий масала уларнинг фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишда.

Тадқиқотимиз доирасида, ўтказилган таҳлилларга асосан шуни кўришимиз мумкин-ки, олий таълим муассасаларида илмий фаолият билан шуғулланувчи педагог ходимларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари Ўзбекистон Республикаси "Таълим тўғрисида"ги Қонун, "Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида"ги Қонун билан тартибга солинса, олий таълим муассасаларида бошқа илмий тадқиқот муассасаларида илмий фаолият юритувчи шахсларга фақат "Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида"ги Қонун тадбиқ этилади. Яна бир бошқа ҳолат, олий таълим муассасаларида илмий фаолият билан шуғулланувчи профессор-педагогларнинг меҳнат муносабатлари меҳнат шартномаси ва Меҳнат кодексининг 501-моддаси (Педагог ходимлар меҳнатини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари) тадбиқ этилади. Масалан, унга мувофиқ, педагог ходимлар иш вақтининг аниқ давомийлиги ва йиллик узайтирилган меҳнат таътилининг давомийлиги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан Ижтимоий-меҳнат масалалари бўйича республика уч томонлама комиссияси билан келишилган ҳолда белгиланади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 26 июндаги 263 сон қарорига мувофиқ, Олий таълим ташкилотларининг профессор ўқитувчиларининг йиллик узайтирилган меҳнат таътили 56 кун этиб белгиланган. Аммо, "Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида"ги Қонуннинг 15 моддаси (Илмий фаолият юритувчи жисмоний шахсларнинг меҳнат ҳуқуқлари) га мувофиқ, Давлат илмий ташкилотларида илмий фаолият юритувчи шахсларга қирқ саккиз иш кунидан иборат йиллик ҳақ тўланадиган ҳамда моддий ёрдамни кўзда тутадиган меҳнат таътили берилади. Ушбу ҳужжатлардаги номувофиқлик нимада? Биринчидан, илмий фаолият юритувчи шахслар тоифаси (Қонунинг 13 моддаси) аниқ белгиланмаганлиги боис, ОТМларда илмий фаолият юритувчи профессор-ўқитувчиларни ҳам киритишимиз мумкин. Иккинчидан, "давлат илмий ташкилотлари" тушунчасининг ҳам аниқ таърифи ёки номенклатураси белгиланмаганлиги боис, ушбу норманинг тадбиқ этиш доираси ҳам аниқ эмас.

Бундан ташқари, Олий таълим муассасаларининг профессор-педагогларнинг меҳнат шартномалари таҳлил этилганда, меҳнат шартномаларида **“профессор ўқитувчиларнинг илмий фаолият билан шуғулланиши, “мақолалар чоп этиши...”** мажбурият сифатида белгиланган. Бундан ташқари, бу масалада ўтказилган сўровномамизда 141 киши иштирок этган бўлиб, 70 фоиз профессор ўқитувчиларнинг 52%нинг меҳнат шартномасида илмий фаолият билан шуғулланиш мажбурият сифатида белгиланганлигини кўришимиз мумкин. Ваҳоланки, “Таълим тўғрисида” ги қонунга мувофиқ, Олий таълим бакалавриат таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликлари бўйича юқори малакали кадрлар тайёрланишини таъминлайди. Ўз-ўзидан ОТМ профессор ўқитувчиларининг асосий вазифаси юқори малакали кадрларни таёрлашдан иборат бўлиб, илмий фаолият уларнинг конституциявий эркинлиги ҳисобланади. Меҳнат шартномаларида бундай норманинг келтирилиши “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги Қонуннинг 17 моддасига мувофиқ, олий таълим муассасаларининг педагог кадрлари тегишли йўналишларда илмий фаолият билан шуғулланишлари шартлиги белгиланган. Бизнинг фикримизча, бундан норманинг қонунчиликда мавжудлиги профессор-ўқитувчиларнинг конституциявий эркинлигига зид ҳисобланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, олий таълим муассасаларида илмий фаолият юритувчи профессор-ўқитувчиларнинг илмий фаолият юритиш тартибини норматив-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш ва Конституцияга мувофиқлаштириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Яна бир масалага алоҳида тўхталиб ўтиш зарур деб ҳисоблаймиз. Ўзбекистон қонунчилигида аниқ белгиланиши лозим бўлган яна бир тушунча бу “ёш тадқиқотчи” ёки “ёш олиш” тушунчасидир. Чунки бугунги кунда, ёшларни ҳар томонлама қўллаб қувватлаш, хусусан уларни инновацияларга кенгроқ жалб қилиш мақсадида уларга бир қатор имтиёзлар ва давлат кафолатлари берилмоқда. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг билан тасдиқланган «Ўзбекистон — 2030» стратегиясини «Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида Фармонига мувофиқ, ёш олимларни саралаш ва етакчи хорижий ташкилотларга қисқа муддатли стажировкага юбориш белгиланган. Ёки масалан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ўзбекистон республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини 2024-2025 йилларда амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги Қарорига мувофиқ, «Бўлажак олим» ва «Академик ҳаракатчанлик» дастури доирасида ғолибликни қўлга киритган ёш олимларни рағбатлантириш назарда тутилган. Аммо қонунчилигимизда “ёш олим” тушунчасининг аниқ таърифи йўқ, яъни биз юқорида келтириб ўтган нормалар кимга таалуклилиги аниқ белгилаб қўйилмаган.

О.Ю. Осипованинг илмий ишида минтақавий жамият шароитида фақат ёш олимларнинг ижтимоий мавқеини шакллантириш омилларини таҳлил қилинган бўлса [11], ёшлар ўртасида илм-фаннинг ўрни ва аҳамиятини ўзгартиришни ўрганган Л. Ю. Черноморская ўзининг диссертациясида тадқиқ қилган. [10]

Ўзбекистон Республикаси “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонунга мувофиқ, **“ёшлар (ёш фуқаролар)** — ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган шахслар” деб таъриф берилган. Қонунда бундан ташқари, “ёш тадбиркор”, “ёш

мутахассис” тушунчаларига ҳам таъриф берилган бўлиб “ёш олим” тушунчасига таъриф ушбу қонунда ҳам учрамайди. Агар бир, ёш олим тушунчасини қонунда белгиланган ёшлар тушунчасига мутаносиб деб топиб, ўн тўрт ёшга тўлган ва ўттиз ёшдан ошмаган илмий фаолият билан шуғулланувчи шахс деб тушунадиган бўлсак, унда биринчи навбатда, ҳали вояга етмаган шахснинг илмий фаолиятини ҳимоя қилиш масаласи турса, иккинчи томондан, ўттиз ёшга келиб энди магистратура босқичини тугатган, ёки энди илмий фаолият билан шуғулланишни бошлаган ёшларнинг давлат томонидан берилаётган имкониятлардан фойдаланишига тўсқиклик қилган бўлами.

Ёш олимларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш учун асосий вазифа "ёш олим" атамасини аниқлашдан иборат. Хорижда “ёш олимлар”ни ёши, фан номзоди (PhD) ёки бошқа илмий даражани тамомлагандан/олгандан кейин ишлаган стаж, ушбу гуруҳ одамлари учун танловлар ўтказувчи ташкилотнинг вазифалари ва иш йўналишлари каби мезонларга кўра таснифлаш мумкин. Хорижий амалиётда “ёш олим”ни аниқлашнинг йетарли мезони ёш чегарасининг белгиланиши ҳисобланади, яъни ёш олим деганда илмий фаолиятда фаол иштирок этаётган шахс, университет, 35 ёшгача бўлган илмий муассаса ёки бошқа илмий ташкилот ходими тушунилади. Аммо шуни таъкидлаш керакки, хорижий (Европа ва Америка) амалиётида ёш олимнинг ёш чегарасини 40 ёшгача ошириш тарафдорлари кўпаймоқда.

Бу кўп жиҳатдан чет элда ёш олимлар учун университет дастурлари номзодлик даражасига (PhD) эга бўлган олимларнинг илмий карьерасини қуриш учун мўлжалланганлиги билан асосланади. 35 ёшга келиб, кўплаб олимлар ўзларининг диссертацияларини (PhD) ҳимоя қилишган ва энди академик траекторияни янада ривожлантириш учун режаларни қураётган бўлади. Бундан ташқари, Шунингдек, баъзи хорижий ёш олимлар уюшмалари 40 ёшгача бўлган тадқиқотчилар сафига кўшилиш имкониятини таклиф қилмоқдалар (масалан, Юнесконинг Бутунжаҳон ёш олимлар ташкилоти).

Аммо баъзи мамлакатлар "ёш олим"ни аниқлаш учун ёш чекловларидан воз кечишга уринаётгани ҳақидаги асослар ҳам бор. Масалан, Полша Таълим ва фан вазирлигининг веб-сайтида айтилишича, Фан-таълим вазирлигига йўллаган мактубида Инсон ҳуқуқлари бўйича Комиссар Адам Боднар “Фанни молиялаштириш тўғрисида”ги амалдаги қонунда “ёш олим” таърифи 35 ёш қилиб белгилаш ёш мезони бўйича камситувчи бўлиши мумкинлигини таъкидлайди. Комиссар қонунда ёшни кўрсатмасликни, аксинча “Миллий илмий марказ тўғрисида”ги қонунга ўхшаш мезонни қўллашни таклиф қилади, яъни "илмий фаолиятни бошлаган шахс" таърифи унинг рўйхатдан ўтган ёшига боғлиқ эмас, аксинча докторлик диссертациясини олганидан бери ўтган вақтга (7 йилгача) боғлиқ. Шундай қилиб, уларнинг таърифига кўра, "ёш олим – бу илмий фаолият билан шуғулланадиган шахс: докторлик даражасига эга бўлмаган докторант ёки университет ўқитувчиси, ёки 7 йилдан ортиқ бўлмаган муддатдан бери докторлик даражасига эга бўлган шахс.

Шунингдек, Латвия Республикасининг “Илмий фаолият тўғрисида”ги Қонуни "ёш олим" атамаси тушунчасига ёш чекловларини киритмайди. [12] Ва биз ҳам айнан шундай ёндашувни қўллаб қувватлаймиз. Чунки, илмий фаолият билан шуғулланиш, олий таълимдан кейин узвий бўлмаган ҳолатда ҳам бўлиши мумкин, яъни шахс муайян бир даврда, бакалавр ёки магистратура босқичини тамомлагандан кейин амалиёт билан

шуғулланиши, ёки бошқа сабабларга кўра илмий фаолият олиб бормаган бўлиши мумкин. Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон қонунчилигида “ёш олим” тушунчасига қуйидагича таъриф келтириб ўтиш мақсадга мувофиқ. *Ёш олим бу, илмий фаолият билан шуғулланувчи магистрлик даражасига эга бўлган, 35 ёшга тўлмаган докторант, мустақил изланувчи ёки олий таълим муассасаси ўқитувчиси, ёки қирқ ёшга тўлмаган докторлик даражасига эга олим.*

Тадқиқотчиларнинг ҳуқуқларига тўхталиб ўтадиган бўлсак, бу соҳани тартибга солувчи асосий қонун “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ, илмий фаолият юритувчи шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари битта модда билан тартибга солинади. Қонуннинг 14 моддасига мувофиқ, илмий фаолият юритувчи шахслар:

илмий фаолият тури, йўналиши ва воситаларини танлаш;

илмий фаолиятни яқка тартибда ёки жамоавий асосда олиб бориш;

инсон ҳаёти ва саломатлиги, атроф табиий муҳитга зарар етказиши мумкин бўлган илмий фаолиятда қатнашишни рад қилиш;

бажарган ишининг даражаси ва сифатига кўра моддий рағбат олиш, шунингдек илмий фаолияти натижаларини амалиётга татбиқ этишдан мукофот ёки даромад олиш;

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари, илмий фаолиятни қўллаб-қувватлаш жамғармалари ва қонунчилик билан тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган илмий лойиҳалар бўйича танловларда қонунчиликда белгиланган тартибда иштирок этиш;

ўзи томонидан ёки ҳаммуаллифликда бажарилган илмий ишланмалар натижаларидан, агар улар давлат, хизмат ва тижоратга оид ёки қонунчиликка мувофиқ муҳофаза қилинадиган бошқа сирлардан таркиб топмаган бўлса, эркин фойдаланиш, уларни тарқатиш ва оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш;

илм-фан соҳасида тадбиркорлик фаолиятини қонунчиликка мувофиқ амалга ошириш;

педагогик фаолият билан шуғулланиш, маслаҳатчи ва эксперт бўлиш;

агар қонунчиликда бошқача тартиб белгиланмаган бўлса, илмий фаолият натижаларини илмий маъруза, мақола, монография ва диссертация ҳимояси кўринишида ҳамда бошқа шаклларда тақдим этиш ҳуқуқига эга.

Энди халқаро ҳужжатлар ва хорижий мамлакатлар қонунларига мувофиқ илмий ходимларнинг ҳуқуқларини тоифаларга бўлиб ўрганамиз.

Демак, илмий ходимлар ҳуқуқий мақомининг марказий элементи бу илмий тадқиқот эркинлиги бўлиб, у илмий ва илмий-техника тадқиқотларининг йўналишлари ва усулларини мустақил белгилаш, тадқиқот предметини эркин танлаш, давлат ва учинчи шахслар аралашувисиз тадқиқот олиб бориш, таваккал (рисklar) қилиш ҳуқуқини ўз ичига олади. Тадқиқотни олиб боришнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклини танлаш муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, илм-фан эркинлигини тўлиқ ва самарали амалга ошириш фақат илмий ходимларнинг ҳуқуқий мақомига кирувчи ва халқаро миқёсда тан олинган инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг конкретлашуви бўлган бошқа ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш орқали мумкиндир.

Тадқиқотчиларнинг фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлари орасида шахсий дахлсизлик ва қадр-қимматига бўлган ҳурмат ҳуқуқини; уюшмалар ва бирлашмаларга оид

эркинлик ҳуқуқи, шу жумладан ўз манфаатларини ҳимоя қилиш учун касба уюшмаларини тузиш ва уларга қўшилиш ҳуқуқи; симпозиумлар ва коллоквиумлар шаклидаги тинч йиғилишларга оид ҳуқуқлар, уларда иштирок этиш ўз навбатида, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 18-моддаси 1-бандида назарда тутилган фикр эркинлиги ва сўз эркинлиги ҳуқуқини амалга оширишни алоҳида таъкидлаш керак. Ахборот жамиятидаги илм-фаннинг ривожланиши шароитида тадқиқотчиларнинг ахборотга бўлган, уни излашга, олишга ва тарқатишга бўлган ҳуқуқи янада муҳим ўрин касб этмоқда. Бу нафақат маълумотлар базалари ва илмий ишларга кириш ҳуқуқини, балки интеллектуал фаолият натижаларини чегаралардан қатъи назар, очиқ матбуотда эълон қилишни ҳам ўз ичига олади, агар бу натижаларда, албатта, давлат, расмий ёки тижорат сирлари билан боғлиқ маълумотлар бўлмаса. Академик мобилликни рағбатлантирадиган глобаллашув шароитида ўз мамлакатини тарк этиш ва унга қайтиш эркинлигининг роли ортиб бормоқда, тадқиқотчилар билан нафақат ўз мамлакатида, балки халқаро миқёсда ҳам ҳамкорлик қилиш ҳуқуқи ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Бундан ташқари, илмий тадқиқотчиларнинг ҳуқуқий мақомида муҳим ўринни ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлар, хусусан, меҳнат ҳуқуқлари, тадбиркорлик фаолиятидаги эркинлик ҳуқуқи, турли манбалардан молиялаштириш ҳуқуқи ва муносиб ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқи, шунингдек ижодий ҳиссага мос келадиган имтиёзлар ва мукофотлар олиш ҳуқуқи эгаллайди.

Илмий ходимларнинг ҳуқуқий мақомининг халқаро ҳуқуқий стандартининг шартсиз элементи уларнинг интеллектуал фаолият натижаларига бўлган шахсий номулкий ва мутлақ ҳуқуқларини ўз ичига олади. Бу борада нафақат тегишли халқаро шартномаларда мустаҳкамланган интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш нормалари ва тамойиллари муҳим аҳамиятга эга, балки илмий-техника ҳамкорлиги тўғрисидаги кўплаб халқаро икки томонлама шартномаларда мавжуд бўлган интеллектуал мулк ҳуқуқларини тақсимлаш тўғрисидаги қоидалар ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Агар илмий ходимларнинг таълим соҳасидаги ҳуқуқлари ҳақида гапирадиган бўлсак, унда бу илмий малакага эга бўлиш ва уни ошириш ҳуқуқини ва тадқиқот эркинлиги, таълим бериш эркинлиги ва институционал автономия ўртасидаги чамбарчас боғлиқликни назарда тутувчи академик эркинликни ўз ичига олиши керак.

Литературы/References/Adabiyotlar:

1. Ананов, И. Н. Правовое положение научных работников / И. Н. Ананов. – М. : Нижполиграф, 1928. – 59 с.
2. Федькин, Г. И. Правовые вопросы организации научной работы в СССР / Г. И. Федькин. – М. : Госюриздат, 1958. – 356 с.
3. Gaieck W, Lawrence JP, Montchal M, Pandori W, Valdez-Ward E. Opinion: Science Policy for Scientists: A Simple Task for Great Effect. PNAS. 2020;117(35):20977-20981. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.2012824117>
4. . Zirkle C. Our Splintered Learning and the Status of Scientists. Science. 1955;121(3146):513-519. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.121.3146.513>

5. Diamond ShS, Lempert RO. When Law Calls, Does Science Answer? A Survey of Distinguished Scientists & Engineers. *Dædalus*. 2018;147(4):41-60. DOI: https://doi.org/10.1162/DAED_a_00519
6. Гордеева Н.А. Статус научного работника // Вестник Российской академии наук. 1998. Т.68. №7 с.615
7. Бочарникова М.А. Особенности регулирования труда научных работников, руководителей научных организаций, их заместителей // Особенности правового регулирования трудовых отношений отдельных категорий работников: науч.-практ. пособие / отв. ред. Т.Ю. Коршунова. М., 2018.
8. Бочарников Д.А. Специфика научной деятельности как основание дифференциации правового регулирования трудовых отношений научных работников // Журнал российского права. 2018. № 2. С. 106.
9. Кашкин С.Ю. Правовой статус научно-педагогического работника в государствах Европейского Союза и Северной Америки: сравнительный анализ // Актуальные проблемы российского права. 2016. №1 С. 233
10. Черноморская Л. Ю. Тенденции изменения ценностей научной деятельности в России: установки молодежи : дис. на соиск. ... канд. социол. наук. Н. Новгород, 2005. 159 с.
11. Осипова О. Ю. Социальный статус молодых ученых в регионе : дис. на соиск ... канд. социол. наук. Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2011. 199 с
12. Рекомендация ЮНЕСКО о статусе научно-исследовательских работников (20 ноября 1974 года)
13. Латвия Республикасининг “Илмий фаолият тўғрисида”ги қонуни. // <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107337>
14. https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=38880&type=sogan&key=2

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).